

Yes we can!? IQ+inspanning=verdienste

Als je iets maar hard genoeg wilt, kun je het ook. We worden er mee doodgegooid. Je kunt het, dus moet het, want anders deug je niet, ben je lui of niet ambitieus genoeg, stel je geen eisen aan jezelf en ben je een labbekak, een non-valeur, een niksnut, een lamzak, een profiteur, een dikke ik en nog veel meer denigrerends.

Eerst een klein verhaaltje. Er was in Amerika eens een klein donker ventje. Hij had een blond vriendje, een timide jongetje met een grote bril en kleine, fijne handjes. Dat jongetje had een langharige cavia die hij mr. T. noemde, en die hij eindeloos aaide. Hij vond mr. T. wel lief maar ook wel heel erg saai. De cavia sliep zelfs onder het aaien. Het jongetje wilde eigenlijk een groot, harig beest, liefst een lieve leeuw, die niet saai was. Zijn donkere vriendje zei tegen hem dat het wel zou lukken om zo'n leeuwte te krijgen als je het maar hard genoeg wenste: yes you can! En zo geschiedde, het jongetje wenste dat de cavia veranderde in een leeuw, hij wenste het heel hard en iedere avond sprak hij tot god in de hemel en tot zijn vader en moeder en op de zevende dag lag er in het caviamandje een lief, pluizig leeuwte, een welpje nog. Het jongetje was opgetogen en zei tegen zijn vriendje dat het inderdaad gelukt was met 'yes we can!'. Het welpje, nog steeds mr. T. genaamd, werd door het jongetje goed verzorgd, hij kreeg rauw vlees van de slager, lekkere melk op een bord en het welpje werd iedere dag aan de riem uitgelaten en regelmatig geborsteld. Het jongetje had dit zijn pappie en mammie plechtig beloofd. Mr. T. groeide en groeide en een flinke tijd later was het een volwassen, brullende leeuw. Aaien ging allang niet meer en het mandje was vervangen door een kooi, waar de leeuw doelloos in rond liep, grommend, brullend en happend naar de baas. De leeuw was voor het jongetje, intussen een volwassen man, een domme, agressieve draak geworden. Tot zover het grimmig sprookje.

Willen we een bepaald doel behalen in een nietsontziend streven? Of dwingt het besef dat we het zouden kunnen, yes we can, ons ertoe het te doen tot we barsten en tot we een monster hebben uitgebreed dat ons naar het leven staat. Wat we kunnen verandert in wat we moeten, yes we must, zonder stil te staan bij de vraag of we het wel zouden moeten willen. We staan onder de druk van de prestatiedwang niet meer stil bij de vraag of de draak van het heilige moeten ons uiteindelijk niet verslindt. We worden gereduceerd tot prestatiemachientjes die regelmatig vastlopen omdat de druk te hoog wordt of de brandstof opdraakt. Dadendrang wordt dadendwang.

We eisen het van iedereen. Onze maatschappij wordt steeds vaker gezien als een meritocratie. Een term waarmee bedoeld wordt op wat Plato de heerschappij van de besten noemde. In een meritocratische samenleving, aldus Paul de Beer c.s., worden maatschappelijke posities toebedeeld op basis van merit (verdienste). Of simpelweg: IQ + inspanning = verdienste. In een meritocratische samenleving, zo gaan ze verder, bepaalt de combinatie van je intelligentie en je inspanning waar je terecht komt. Slimme en hardwerkende mensen komen in de hoogste, invloedrijkste en bestbetaalde posities terecht, wie dom en lui is, belandt aan de onderkant van de samenleving.¹ Een meritocratie betekent ook het einde van de klassenmaatschappij waar afkomst allesbepalend is. Wie voor een

¹ Paul de Beer c.s. 'Meritocratie'

dubbeltje geboren is, kan in een meritocratie prima een kwartje of meer worden, mits je een slimme en hardwerkende doorzetter bent.

Toch roept dit veel vragen op. Leidt dit ideaal niet tot een samenleving met louter vervelende kenmerken waarin we niet zouden moeten willen leven? We zouden toch naar een utopie moeten streven, naar het aardse paradijs voor iedereen? Wat nu als je niet zo'n doorzetter bent of minder intelligent? Wat als je ziek bent of gehandicapt? Wat als je talenten hebt waar geen markt voor is? Wat als je een slimme, creatieve en hardwerkende kunstenaar bent die niet succesvol is en de langdurige investeringen niet meer op kan brengen? Wat als je oud en afgeschreven bent? Wat doet het met je als je niet slaagt in de eindeloze 'ratrace' van de meritocratie?

Omdat werk en eigenwaarde zo met elkaar verweven zijn, krijgen sociale dalers te maken met emoties als zelfverwijt, schaamte, twijfel aan eigen kunnen en schuldgevoel ten opzichte van zichzelf, familieleden en verdere omgeving. We weten intussen hoe bijstandsccliënten worstelen om hun zelfrespect te behouden. Of hoe veel langdurig werklozen zichzelf de schuld geven van hun werkloosheid en zich ervoor schamen langs de kant te staan. Meer dan eens worden ze ervan beticht dat ze hun langdurige werkloosheid aan zichzelf te wijten hebben, dat ze niks kunnen en niks willen. Dit alles ondermijnt hun zelfachting, zeker in een maatschappij waarin alleen de winnaars loftuitingen over zich heen krijgen en men zich laatdunkend uitlaat over de labbekakkerige verliezers van de meritocratische samenleving. Uit onderzoek blijkt dat falen niet makkelijk is in een prestatie maatschappij, een grote bron van schaamte en schuld.²

We weten helaas nog onvoldoende over de effecten van de meritocratie op de samenleving, het is '*terra incognita*', 'onbekend gebied', 'witte gebieden' die nog niet in kaart zijn gebracht. Deze 'witte gebieden' op de kaart boezemden in vroegere dagen angst in, en gingen vergezeld van de frase *hic sunt dracones* (hier zijn draken).

Maar draken moeten we niet mijden, maar bestrijden. Meer onderzoek en goed beleid is geboden, vooral omdat hele volksstammen buiten de boot van de meritocratie (dreigen te) vallen, en niet zo'n beetje ook, ze vallen in een bron van diep en koud water, waarin ze snel verzuipen. Het drijvend zelfrespect loopt leeg, ze geven langzaamaan het zwemmen op, zinken weg in hun zwaarwegend schuldgevoel en in de veeleisende en kolkende prestatie maatschappij is de sociale dood hun boete.

Gijs van Elk
Voorzitter CRR

² Mw. J.A.G. Elshout: *Roep om respect, Ervaringen van werklozen in een meritocratiserende samenleving*